

Reflexions educatives

L'EDUCACIÓ I LA CONSTRUCCIÓ DE L'ÉSSER HUMÀ EUROPEU

Dins de les diferents civilitzacions humanes, el que anomenem Europa s'ha mostrat, a través dels segles, com un fort centre de creacions culturals que ha estat capaç d'irradiar els seus productes i convertir-los en hegemònics a nivell mundial.

En el recorregut històric de l'ésser humà, ens hem trobat amb grans civilitzacions que posteriorment han decaïgut; en canvi, podem assenyalar que el que avui denominem Europa porta pràcticament més de vint-i cinc segles projectant fenòmens culturals. Un dels trets que dona força a aquest fenomen és el de la seva diversitat, que no trenca amb el passat, malgrat que a vegades la nova etapa que s'imposa sigui la negació de l'anterior.

La personalitat europea és una conjunció d'investigació sistemàtica del món que l'envolta, i la recerca de la seva posició en aquest món. Filosòficament, l'ésser humà europeu té en compte d'una manera especial el paper que juga l'educació en el seu desenvolupament. Durant segles, l'ésser i l'estar d'Europa han viscut en crisi, igual que el model a transmetre. Montesquieu assenyalà en la seva *Monarquia Universal*: "Europa no és més que una nació composta d'altres nacions". Ortega y Gasset indicà en la seva *Meditació sobre Europa*: "Europa és un eixam amb moltes abelles, però un sol vol". L'humanisme renaixentista es trenca i cal trobar, a través d'una reforma, el nord perdut; s'arracona així el dogmatisme.

En aquest marc que estem descrivint, la creació de la Universitat europea i el seu posterior desenvolupament s'ha convertit en el gresol on s'han gestat les grans conquestes intel·lectuals, on han sorgit els grans corrents pedagògics, filosòfics, científics. Al llarg de la seva història, ha anat canviant el seu gairebé exclusiu sentit cristià per una orientació més general i no exclouent d'altres dimensions, però sempre ha mantingut un fons comú. Així, l'esmentat Ortega pogué escriure: "Per moltes que siguin les diferències de rang entre les Universitats europees, mostren una fisonomia que en els seus trets generals és homogenia".

L'europeu a poc a poc es va declarant autònom davant Déu i la natura. Descartes subjectiva la veritat, i Luter aconsegueix amb la seva protesta que els idiomes nacionals siguin element essencial en la comunicació educativa dels valors humans i dels coneixements. D'aquesta manera, una educació fins llavors eminentment elitista és demanada per sectors de la burgesia i per les masses de pre-proletaris i camperols; es descobreix

així la necessitat de ser i estar més educats. Amb la Reforma es democratitza l'accés a l'educació.

Rabelais (1453-1553) deia que els joves educats en el *trivium* i el *quadrivium* passaven en un badall sense fi. A poc a poc es va obrint camí la idea que llegir i escriure no és una cosa "només" de dones o de monjos aïllats del món, sinó del noble que accepta obrir la seva ment a coses de provada utilitat, com assenyalava Sòcrates, i així es van fundant col·legis en diverses ciutats, com el de Tübingen el 1589.

Hi ha una sèrie d'autors que ens ajuden a entendre com s'ha anat gestant aquest ésser que avui denominem europeu: Nicolau Copèrnic (1473-1543) tingué la visió genial de no aconformar-se amb la veritat establerta i enfrontar-se a la idea ptolomeica de l'univers. Miguel Servet (1509-1553), espanyol, aragonès, inicià el camí per on l'ésser humà seria el punt de partida de les coses, amb el seu descobriment de la circulació menor de la sang. Giordano Bruno (1550-1600) fou un avançat en la defensa de la racionalitat de les coses enfront de l'obscurantisme dogmàtic. Galileo Galilei (1564-1642) demostrà ja de jove, amb un experiment a la torre inclinada de Pisa, que Aristòtil estava equivocant. El fet que moltes persones es reunissin per veure l'experiment, cosa mai vista fins llavors, demostra ben clarament, com a fenomen sociològic, que alguna cosa nova estava naixent, i que la gent ja s'inclinava a entendre el perquè de les coses, més que acceptar perquè sí els fets. Galileo descobrí les lleis del pèndol, les lleis que regulen la caiguda dels cossos, i donà pas als conceptes de massa i inèrcia, tan essencials en el desenvolupament del món modern. René Descartes (1596-1650), malgrat la maledicció eclesiàstica contra les teories de Copèrnic, Galileo i Kepler, les defensà i amplià. L'experimentació i el raonament, que s'anaren desenvolupant des del segle XV, trobaren la seva eclosió en el XVIII, anomenat el de "les llums". Durant aquests segles es lliuraren dures batalles contra el fanatisme dogmàtic, la tradició grega i l'autoritarisme en la ciència i en la filosofia, es donà pas a la intel·ligència compartida en equip i s'iniciaren estudis en qüestions morals, socials i religioses, des del lliure examen personal de l'autor sense traves mentals imposades "a priori"; com podem observar, aquests són els elements que actualment conformen la personalitat europea.

Per lluitar contra aquestes idees el Papa permet la creació de la "milícia jesuítica". Els jesuïtes s'esforçaren per desenvolupar una alta cultura per a les classes

burgeses i els nobles. No és aliè Ignasi de Loyola a les influències de Lluís Vives, que en la seva obra *De subventionem pauperum*, publicada el 1525, assenyalava la inconveniència de no atendre els pobres; d'aquí que Loyola, en les seves "ordenances", manifesta que els pobres han d'estar reglamentats, i que cada pobre demani en la seva demarcació i els majordoms han de repartir les almoines entre els censats en el seu terme. Cal recordar que en aquells anys hi havia hagut guerres a Alemanya, a les Comunitats de Castella i a les Germanies de València. Així, Pedro Canisio, rector de la Universitat de Ingolstadt, es lamentava en carta a Ignasi de Loyola, el 15 de gener de 1554, de l'estat tan lamentable en què es trobaven els catòlics davant la quantitat de llibres, fulletons i opuscles que els protestants estaven editant.

Malgrat alguns preocupats mentors per divulgar més la religió, tots menyspreen el poble i no foren capaços de crear una política educativa més eficaç per formar les masses, i així es conformaren únicament amb el catecisme com a llibre únic i essencial de la seva educació. El jesuïta no ha de ser només "confessor", sinó també "director" de l'ànima, de les persones, amb la qual cosa la societat quedà en les seves mans. Immediatament es convertiren en la primera força educativa del segle XVI no solament en qualitat, sinó també en quantitat. Els jesuïtes treballen en equips, on s'analitzen, s'investiguen, es discriminen, s'examinen totes les coses. Heus aquí un altre detall més, que s'inicia en aquesta època, i que avui és forma de treball comuna en la nostra cultura, els "equips humans".

Alguns estudiosos de la història educativa assenyalen en aquests moments, entre la Reforma i la Contrareforma, el naixement del que avui entenem per "Escola". No es pot negar que el *Libellus de instituendis pueris* (1524) de Luter fou el punt de partida d'un moviment que posteriorment ha assolit fites inimaginables. A Espanya, on la Contrareforma jugà un paper essencial, no es pot afirmar que l'educació que es donava als pobres no fos una repetició de les fórmules assajades per als indis americans. El desenvolupament de l'educació per part dels jesuïtes en algunes missions com les del Paraguai ha demostrat l'eficàcia del seu mètode, tot i que malauradament els fets històrics han assenyalat quina fou la fi d'aquesta intenció educativa.

Aquests temps que a Europa són l'època daurada de les monarquies absolutes, en què el rei reclama per a si mateix el monopoli de la violència, i són el naixement del que s'anomenarà l'Estat modern, coincideixen curiosament amb l'hegemonia educativa en els ensenyaments mitjans dels jesuïtes. Mentrestant, altres

ordes religiosos, com el dels jerònims de Tomàs de Kempis, ensenyaven a través de la *Imitació de Crist*, l'únic llibre de lectura, durant segles, per a les masses populars catòliques: "Guarda't del desig de saber massa; és un gran insensat el que busca una altra cosa que no sigui la de servir la seva pròpia salvació". Els germans de les Escoles Cristianes ensenyaven els mínims, però sobretot ensenyaven a guardar silenci.

En canvi, cap al 1666 un francès, Charles Demia, a Lió, en carta a les autoritats, demanava una educació popular; tant és així que alguns el consideren l'origen de "l'ensenyament primari". Les autoritats de la ciutat li donaren una subvenció i li permeteren ensenyar "els principis de la religió cristiana, i fins i tot a llegir i a escriure".

Juan Amos Comenius (1592-1671) amb la seva obra *Didacta magna* (1657) sistematitza tot aquest procés i inicia el que es pot dir l'educació moderna sistemàtica; així, escriu: "*Bases per fundar la rapidesa de l'ensenyament amb estalvi de temps i de fatiga*". En els nostres dies, aquests mots, "estalvi de temps", són tan reals que hom no pot deixar de considerar Comenius un profeta del que després ha succeït. El temps es mesurava a l'antiguitat d'una altra manera i amb uns altres paràmetres diferents dels actuals. El 1690 els rellotges podran mesurar els segons, mercès a un artífici de John Floyer, i Franklin

afirmarà més tard que “el temps és or”. Comenius insistirà que és necessari “en lloc dels llibres morts, ¿per què no podem obrir el llibre viu de la natura? No les ombres de les coses, sinó les coses mateixes és el que cal presentar a la joventut”. Comenius va concebre, a més, una educació viva, una educació que ha estat norma de vida per al que hom ha anomenat “l’educació nova”, i així escrivia: “Els mecànics no imparteixen a l’aprenent una conferència sobre el seu ofici, sinó que el posen davant d’un mestre perquè vegi com ho fa; llavors col·loca un instrument en les seves mans, li ensenya a usar-lo perquè l’imiti. Només fent es pot aprendre a fer, escrivint a escriure, pintant a pintar”. Així va publicar el seu famós *Món il·lustrat* (1658), el llibre infantil per excel·lència durant anys i anys.

Si des de Moràvia Comenius demanava una “nova educació”, des de Bristol, Locke (1632-1704) carregava les seves bateries contra l’ensenyament d’una llengua, el llatí, que no servia per a res pràctic, i en els seus *Pensaments sobre l’educació* advoca per l’estudi de les coses pràctiques, com ara la comptabilitat, per tal d’ajustar les despeses als ingressos; no hi ha res millor que “els comptes exactes i ben portats”.

I dins d’aquesta cursa per la construcció de la personalitat europea arribà l’aforisme dels fisiòcrates, que necessitaven per al seu desenvolupament burgès la llibertat de comerç, de competència lliure, d’emportar-se les coses el millor, i així llancen el seu “Laissez faire, laissez passer”, qüestió vital en aquells moments, que va portar aparellada a la llibertat de comerç la de les idees i de les creences, amb la qual cosa l’Europa que avui coneixem s’anava consolidant. Posteriorment Voltaire obligà la burgesia que tot ho qüestionés, sobretot els drets individuals, i com a deessa suprema la Llibertat absoluta.

En aquesta recerca d’identitats, Rousseau demanarà en el seu *Emili* una educació egoista que es refugia en la natura davant un règim que apunta la seva desfeta; Diderot, en la seva novel·la satírica *Les joies indiscretes*, demana una educació generosa per a tots els ciutadans d’un Estat, pagada, és clar, per aquest Estat. Després de tants segles de subjecció feudal, la burgesia afirmava els drets de l’individu per donar satisfacció als seus interessos, i foren aquests burgesos els que s’enfrontaren a les monarquies absolutes amb la demanda de l’exercici dels drets generals per a tots. L’empobriment dels senyors feudals donà com a producte secundari que les masses de la gleba fossin alliberades i venguessin la seva força de treball als nous rics, o bé s’establissin pel seu compte en mil treballs artesanals, encara que la immensa majoria possiblement es trobessin pitjor que abans, però “lliures”.

El 1792, després dels primers esdeveniments de la revolució francesa, Condorcet demana per a l’Estat a l’Assemblea Legislativa “no només el control de l’ensenyament, sinó l’obligació d’instruir, per tal que tots tinguin un mínim i no es deixi escapar un talent sense haver-lo advertit”. I introdueix un element que avui és un cànon sagrat en la nostra educació europea, la llibertat de càtedra, en afirmar que “el poder de l’Estat expiri al llindar de l’escola, i que cada mestre pugui ensenyar les opinions que cregui vertaderes, no les que l’Estat hagi cregut”. No obstant això, en aquesta cursa per la construcció de l’ésser europeu, passaran força anys fins que la igualtat proclamada el 1789 sigui real. Fouillé (1901) escriví: “L’élite d’una democràcia ha de subdividir-se en dues parts: una, la més elevada, que orienta cap a les carreres més liberals; l’altra, cap a les carreres industrials, comercials, agrícoles i colonials, no menys necessàries, però, per definició, més materials”.

Totes aquestes peces que hem anat assenyalant, i d’altres que no esmentem per abreujar, han anat construint la Casa comuna europea, una casa on l’ésser humà a poc a poc ha anat reconquerint sentiments humans perduts en segles d’obscurantisme; amb el romanticisme novament els sentiments de l’amor, la passió, el dolor, la felicitat, deixaren la subjecció de les rigideses dels dogmes i de les censures eclesiàstiques; a poc a poc s’anà desterrant la idea de castigar aquells que afirmaven que eren feliços en aquesta “vall de llàgrimes”, ja que no era prudent oblidar que el nostre regne no era aquest, fins als moments que vivim, en què veiem amb alegria com Europa novament torna a ser la Casa comuna, després d’haver estat durant gairebé mig segle amb habitacions de la casa separades, segellades, tancades i sense comunicació.

Luis F. Valero Iglesias

Professor de Teoria i Història de l'Educació

Referències:

- CHARTIRER, R.; COMPERE, M.; JULIA, D. (1976): *L’éducation en France. Du XVI au XVIII siècle*. SEDES, Paris.
- COMPAYRE (1928): *Carlos Demiá y los orígenes de la enseñanza primaria*. La Lectura, Madrid, pág. 22.
- CONDORCET (1792): *Informe a l’Assemblea Legislativa*, 20 i 21 d’abril del 1792.
- FOUILLÉ (1901): *La réforme de l’enseignement par la philosophie*. Ed. Colin, Paris, pag. 106.
- ORTEGA y GASSET, J.: *Meditación sobre Europa*. O. C. Madrid, pág. 86.
- _____: «Misión de la Universidad», *Revista de Occidente*, O. C. Madrid, pág. 317.